

PREVOD

Stanisław Barańczak

EE, prišlek z drugega sveta

1.

Prvi šok je vizualen. Ko povprečen Vzhodnoevropejec (skrajšajmo to dolgo ime v EE, kar si lahko razložimo z *Eastern European*, poleg tega ima to prednost, da spominja na začetnici ET-ja, prišleka z drugega planeta v popularnem filmu), torej ko povprečen EE stoji v vratih letala in prvič v življenju vleče v pljuča ameriški zrak, ga v trenutku omami orgija barv. Jasno je, da EE ni nekulturen mračnjak, kar nekaj je že vedel o Ameriki: videl je barvne razglednice, poslušal pripovedovanja popotnikov, v kinu je gledal vesterne in kriminalke. Toda resničnost s svojo intenzivnostjo barv pušča za sabo vse tehnikolorje. EE ni nikoli pričakoval, da bodo hiše v resnici popleskane vijoličasto ali rožnato, da bodo šolski avtobusi v resnici tako toplo zeleni, tablice z imeni ulic - tako gostoljubno zelene. Brezskrbna vnema, s kakršno je pobarvana Amerika, se mu zdi pretresljivo - ampak simpatično - drugačna od enolične brezbarvnosti, za katero se zdi, da v njegovi domovini obdaja in prežema vse: ulice, bloke v naseljih, avtomobile, obraze... Barva vzhodne Evrope je, kot je znano, sivina (ki jo oživljajo samo prebliski rdečega ob državnih praznikih). Amerika nima določene barve: kričeče pisana je, koloristično pluralistična, že na prvi pogled mnogopomenska in drzna.

Takoj po tem barvnem šoku udari EE-ja naslednja stvar: razsežnosti vsega. Sestavine ameriške stvarnosti niso samo bolj pisane, tudi večje so. V mislih nimam samo banalno očitnih stvari, kakršne so nebotičniki, avtomobili, Veliki kanjon ali košarkar Kareem Abdul Jabar. Vse je večje: celo galebi na plaži se zdijo večji od naravne velikosti, kot če bi se vse življenje prehranjevali s kakšno posebno, izjemno redilno krmo za galebe, ki je na prodaj v patentiranih, za odpiranje preprostih pločevinkah. Ko smo že pri rejenosti: pripomniti je treba, da je velika razlika med vzhodno Evropo in Ameriko tudi glede debeluhov. Res je, da je vzhodno od Labe

presežek v teži močno razširjen pojav, toda socialistična tolšča je tolšča slabe preskrbe trgovin z živili, pomanjkanja časa za rekreacijo in splošnega "dolmivisenja". V primerjavi s tovrstno zajetnostjo daje tipičen ameriški debeluh vtis nekoga, ki živi s točno določenim ciljem in identiteto: kot tekmovalec je, ki je startal v kategoriji telesne teže in dela vse, da bi potolkel v njej vse mogoče rekorde. Njegove (ali njene) razsežnosti se harmonično vklapljuje v ozadje, ki ga tvorijo Skalno gorovje, čikaška stolpnica Sears Tower in desetmetrski buick tipa *station wagon*.

Že ena ura, preživeta na tleh Amerike, zadošča, da EE po optičnem šoku doživi še civilizacijskega. V nasprotju z njegovo domovino ga Združene države takoj osupnejo kot država, v kateri zmeraj vse deluje - no, morda skoraj vse in skoraj zmeraj. Pomembno je vendarle to, da avtobus, čeprav utegne zamuditi, na koncu pride na postajo. V knjigarni morda knjige trenutno nimajo, toda da se jo naročiti ali pa počakamo na skorajšen ponatis. Zgodi se, da kotliček v kopalnici ne dela, toda *voilà*, na klic se na nekakšen magičen način pojavi vodovodar (torej vodovodarji obstajajo?), in zapletena naprava v hipu deluje (vsaj dokler se spet ne pokvari). Implikacije tega čudežnega stanja stvari so veliko resnejše od preprostega dejstva dostopnosti blaga in storitev. To je filozofsko vprašanje: problem razlike med dvema vizijama Usode. V značilnih primerih rabi EE nekaj mesecev, da se znebi ostankov vzhodnoevropskega fatalizma, vcepljenega vanj v nešteti urah brezupnega čakanja na avtobusni postaji, letanja za iskano knjigo, moledovanja vodovodarja, da bi blagovolil priti. Prav v vzhodni Evropi se v celoti izpolnjuje Murphyjev zakon: če karkoli l a h k o odpove - odpove. Najrazsodnejše je biti pripravljen na najslabše. Ničesar se ne da zagotoviti ali vsaj predvideti; vse - od preskrbe mesnic z vratino do poteka tvoje lastne kariere - je odvisno od nedoumljivega "božeše", ki je glavno vodilo "njih", ljudi na najrazličnejših stopnjah oblasti (celo vodovodar je eden od "njih" - njegova oblast temelji na tem, da lahko pride in popravi kotliček ali pa ne). V Ameriki je zaimsek "oni" nadomestil zaimsek "jaz": vse - in to je za EE-ja popolnoma nova izkušnja - se da urediti, če "jaz" to zares hočem in se za to zares potrudim. Tako se vsaj zdi EE-ju, dokler prvič nima sitnosti z davčno ali priseljeniško upravo ali ga ne zaustavi cestna policija zaradi vožnje v vinjenem stanju.

2.

Resničnosti ustrežajoče ali pa tudi goljufivo prepričanje, da v Ameriki vse deluje ali se da urediti, se hitro udomači v EE-jevem duhu. Ko se prišlek iz vzhodne Evrope popolnoma privadi na takšno mišljenje, postane v mnogih pogledih nov človek. Ne v vseh: amerikanizacija EE-ja zaradi značaja stvari ne more biti popolna. Določenih ostankov Starega sveta nikoli ne izkorenini iz svoje mentalnosti. Kljub vsej evforiji Novi svet večkrat v njem budi občutek kulturne tujosti, nerazumevanje ali nenaklonjenost. Če pozabimo take zadeve kot prestopništvo, mamila ali rasna vprašanja, je to primer

spiska sestavin ameriškega življenja, s katerimi se EE nikoli ne sprijazni:

1. Barbara Walters,
2. kruh, ki ga prodajajo v supermarketih,
3. družabna srečanja v stoje,
4. baseball,
5. *Small talk* ali govorjenje o ničemer,
6. zobozdravnikovi računi,
7. *Muzak* ali mehanska glasba, ki se izliva iz zvočnikov v trgovinah, dvigalih in na drugih javnih mestih,
8. kava brez kofeina,
9. televizijske reklame hrane za mačke in
10. navada tikanja ljudi, ki jih ne poznamo.

In tako naprej, in tako naprej. Spisek bi se dalo vleči še daleč, toda že teh prvih deset mest daje predstavo o številnosti stvari, ki so za EE-ja nesprejemljive. Ne zato, ker bi se mu vse zdele tuje in nerazumljive. Tuj in nerazumljiv se mu nedvomno zdi baseball, to dolgočasno tekanje tipčkov v smešnih spodnjih hlačah, ki v tej državi neznano zakaj zavzema položaj, ki pripada nogometu, tej edini zares inteligentni in plemeniti igri. Nekatere druge stvari se zdijo ne toliko tuje, kolikor nelogične: kje sta smisel in logika stanja na sprejemih in mučenja svojih nog? Ali pitja kave, ki ni kava? Še druge stvari so in bodo ostale tuje, toda po premisleku mora EE sprejeti njihove vzroke: cena plombiranja zoba kliče v nebo po maščevanju, priznati pa je treba vsaj to - četudi škrtajoč s prav temi zaplombiranimi zobmi - da je operacija neboleča in učinkovita; tega se za stomatološke posege v prišlekovi domovini ne da vselej reči. Po drugi strani Barbara Walters (tu je obravnavana kot *pars pro toto*, toda kaznovana s poimenskim ovekovečenjem, priznam, da iz maščevanja za njen neskončno neumni televizijski intervju z generalom Jaruzelskim) budi v EE-ju prvinsko in odločno nejevoljo ne zaradi kulturne tujosti, ampak prav nasprotno: prav zato, ker ga tako zelo spominja na površnost in pretenciozno blebetanje zvezd televizijskega ekrana, ki jih je imel dosti že doma, v Vzhodni Evropi. Podobno imajo tudi nekatere televizijske reklame, ki hvalijo dobrodejnost sredstev za hemeroide ali jih raznaša od navdušenja nad pralnim praškom, v splošnejšem smislu preveč skupnega z nesmiselnostjo in neokusnostjo masovne kulture vzhodnega bloka, da bi se z njimi brez težav sprijaznil, čeprav so kot zvrst tam praktično neznane.

Toda Amerika je v bistvu dežela neomejenih možnosti - vsaj neomejenih možnosti za beg od stvari, ki jih ne prenašamo, ali za njihovo izravnavanje s temi, ki jih imamo radi. Če na sprejemu nočemo stati, lahko sedemo, pa čeprav na tla. Če nas ne zanimajo večerni monologi komika Johnnyja Carsona, lahko pritisnemo na gumb, in na ekranu se pojavi Ted Koppel, bistri novinar, ki se ukvarja z mednarodno problematiko. Seveda to ne pomeni, da razlike med kulturami in civilizacijami lahko na koncu povsem izginejo ali da se z njimi z lahkoto sprijaznimo. Bralci genialne proze drugega EE-ja, Vladimirja Nabokova, se spomnijo romana *Pnin*, iz njega pa prizora,

v katerem se naslovni junak, emigrant iz Rusije, ki je že več let zaposlen na ameriškem kolidžu kot lektor ruskega jezika, trudi kupiti žogo:

Pnin je vstopil v trgovino s športnimi rekviziti na Main Streetu v Waindellu in prosil za nogometno žogo. Resda ni bila ravno sezona za tovrstne nakupe, toda Pnin je dobil žogo, ki jo je zahteval.

"Ne, ne," je rekel Pnin, "ne gre mi niti za jajce niti za torpedo. Iščem navadno žogo. Okroglo!"

Nato je razprl dlani v zraku, kot da bi v njih držal prenosno zemeljsko kroglo. Z isto potezo si je pomagal v razredu, kadar je govoril o Puškinovi "harmonični enotnosti".

Prodajalec je dvignil prst in brez besed segel po žogo za igro z nogami.

"To, ja. Kupil jo bom," je dostojanstveno in zadovoljno rekel Pnin.

Težko je najti boljši simbol za logične težave EE-ja v Ameriki. Ko pridemo sem, prinese vsak od nas čez Atlantik svojo "prenosno zemeljsko kroglo" z obrisi, ki so trdno zasidrani v možganih. Leta, ki smo jih preživeli "tam", dediščina kulturnih stereotipov, pomenski razločki, ki nam jih vsiljuje materni jezik - vse to je ustvarilo v nas skupek navad, ki jih v svoji naivnosti jemljemo za zvesto sliko sveta. Zadošča stopiti na ameriško zemljo, in že utvara počí kot preluknjan balon. Ne gre samo za to, da je Novi svet barvitejši, večji, drugačen od tega, kar smo pričakovali. Vzhodnoevropskega prišleka še bolj spravlja iz tira to, da je pomenski sistem, ki je vgrajen v njegov razum, v vse večjem navzkrižju z ameriško stvarnostjo. Vse življenje smo si predstavljali, da je nogometna žoga okrogel predmet, tu pa nam dajo v roke nekakšno "jajce ali torpedo". Tako kot pri Norwidu se izkaže, da je izseljenčeva "prenosna zemeljska krogla" "na tečajih nekoliko sploščena"...

3.

Če se zgodi, da se EE pri vsem tem, tako kot spodaj podpisani, ukvarja s prevajanjem leposlovja, je logično, da začne o težavah s sporazumevanjem premišljevat v kategorijah teorije prevajanja. Znano je, da bi se mogli s prevajanjem iz jezika v jezik brez težav ukvarjati ustrezno programirani računalniki - to bi povzročilo, da bi bil poklic prevajalca odvečen - če bi za vsako besedo v jeziku A bila v jeziku B beseda, ki bi ji natančno ustrezala. Problem pa je v tem, da ima včasih ena beseda nekaj različnih ustreznic, ali nasprotno, skupini sinonimov ustreza samo ena beseda. Zgodí se lahko, da za neko besedo ni v drugem jeziku nobene, ki bi ji ustrezala, ker predmet, ki ga označuje, ne obstaja v deželi ali kulturi, ki ta jezik uporablja. In končno, obstajajo tudi položaji - za prevajalca najtežji - v katerih *se zdi*, da natančna ustreznica obstaja, v resnici pa ti besedi v vsakem od teh dveh jezikov označujeta nekaj povsem drugega ali se njuna pomena prekrivata samo delno. Prav to je primer Pnina in njegove nogometne žoge.

To, kar označujem kot "jezik", se da razumeti široko, kot vsak sistem znakov, ki

je del neke kulture, toda v konkretnem položaju EE-ja v Ameriki je problem, ki ga najbolj mori, jasno, jezik, ki je v ozkem in dobesednem pomenu - tuj jezik. Prišlek ali emigrant je seveda izostren na semantične pasti, ki nanj prežijo. Nujnost vsakdanjega sporazumevanja v nesvojem jeziku ustvarja v njem neprijetno zavest stalne ogroženosti: v vsakem položaju mu grozi, da ga ne bodo razumeli ali da ga bodo razumeli narobe zaradi njegove jezikovne nenatančnosti ali napačne uporabe besed. Toda včasih ni krivo njegovo nepopolno obvladovanje tujega jezika, ampak prej to ali ono neujemanje, ki je vgrajeno v dva jezika. In taki primeri mu dajo s strahom misliti o vseh možnih in resničnih nesporazumih, kakršni se dogajajo ali se utegnejo dogajati na obširnejših poljih komunikacije - ne med enotami, ampak med narodi, kulturami ali političnimi tabori.

Tako je, denimo, tudi z besedico *happy*, ki je nedvomno eden izmed najpogostejših pridevnikov v pogovorni ameriški angleščini. Če EE po kakšnem naključju ne ve, kaj ta beseda označuje, lahko seveda odpre angleško-poljski ali angleško-ruski slovar in poišče ustrezno besedo. Toda v resnici ta beseda ne bo natančno ustrezala. Pridevnik "szczęśliwy" ima v poljščini bistveno ožji pomen; načelno se uporablja za redka stanja globoke blaženosti ali popolnega zadovoljstva, kakršnega nam lahko povzročijo resne stvari, kot so obojestranska ljubezen, uspešen zakon, doseganje cilja pri delu, najdevanje smisla življenja ipd. Posledica tega je, da pridevnika "srečen" v našem jeziku ne uporabljamo s to malce vznemirjajočo pogostostjo, s kakršno ga uporablja povprečni Američan. Bučno vprašanje, kakršno lahko slišimo na družabnem srečanju (v stoji): "Is everybody happy?", bi v dobesednem prevodu v poljščino (*Czy wszyscy są szczęśliwy?*) zvenel kot naslov metafizičnega traktata ali politične utopije, ne pa kot banalno vprašanje gostitelja, ki bi preprosto hotel vedeti, ali se vsi dobro zabavajo in ali ni treba komu vreči kocke ledu v kozarec. Mimogrede povedano, zelo nerodna reč je, da poljščina (podobno kot, kolikor vem, tudi drugi slovanski jeziki) sploh nima natančne ustreznice druge v Ameriki neskončno priljubljene besede, glagola *to enjoy* (približno: "veseliti se česa, naslajati se, z veseljem nekaj uporabljati", toda s temi nadomestki ne moremo zajeti polnega pomena te besede; značilno je, da je ena prvih sposojenk v jeziku poljskega imigranta v Ameriki praviloma glagol-kalk "endżojować", ki je strašen, a se v določenih položajih kar sili v usta). S tem ne želim reči, da so Američani površen narod navdušencev, ki tolčejo sogovorce po rami in ne počnejo nič razen "endžojevanja" in so neprestano *happy*, v nasprotju z našimi trpečimi in skrivnostnimi slovanskimi dušami. Prej mi gre za predstavitev primera semantičnih navzkrižij, ki so se tako globoko vrasla v jezik in kulturo, da v določenih položajih onemogočajo medsebojno sporazumevanje - ali pa jo, kar je pravzaprav vseeno, spreminjajo v ritualno izmenjavo hrkanja in renčanja brez pomena. "Are you happy?" vpraša EE-ja njegov pristrčni gostitelj. "Yes, I am." "Enjoying yourself?" "Sure I am." Kaj drugega se da odgovoriti? Kaj bi dalo pojasnjevanje, da hoče naš vzhodnoevropski razum morda povedati nekaj drugega, kot sporoča naš ameriški jezik?

To je vendarle samo nedolžen primer, ki se nanaša na področje privatnih občutij

in raven posameznikov. Teža problema pa sunkovito narašča, kadar mora EE uporabiti leksiko s področja, ki ima bistven pomen na ravni skupinske komunikacije: iz besedja zgodovine, politike ali ideologije. Tak primer: beseda *liberal*. V mojem delu Evrope imata pridevnik "liberalen" in samostalnik "liberalec" nekaj različnih pomenov. Kot kvalifikacijska oznaka, ki se jo dodaja informaciji o politični pripadnosti nekoga, pomeni, da ta v okvirih svojega tabora, stranke ali klike sodi prej med "golobe" kot med "jastrebe". "Liberalni član Političnega biroja" je tak član političnega biroja, ki bi rad zaprl samo nekaj disidentov v psihiatrične bolnice. Takšna uporaba besede "liberalec" pa je vendarle sekundarna in pogosto ironična. V prvotnem in osnovnem pomenu v vzhodni Evropi, podobno kot verjetno po tradiciji v vsej Evropi, označuje "liberalec" nekoga, ki je umeščen nekje v bližini središča panorame političnih tendenc in je opozicijsko nastrojen do vseh ideoloških postavk z leve in desne, ki po njegovem mnenju ogrožajo svobodo posameznika. Dobro, ampak kaj naj reče tako opredeljeni vzhodnoevropski liberalec, ko ga ameriški sogovorec vpraša o političnem prepričanju? Odgovor "Sem liberalec" bi povzročil temeljit nesporazum: v tej deželi je "liberalizem" bistveno bolj levo od sredine in v sporu med načelom svobode in načelom enakosti bo raje podprl to drugo. Odgovor "Sem neokonzervativec" bi ameriškim ušesom posredoval bolj ali manj ta sestav političnih pomenov, za katerega govorečemu gre, ampak kaj, ko pa ta beseda EE-ju ne gre skozi usta: "konzervativec", celo "neo-" se mu zdi v popolnem nasprotju s tem, za kar se je vedno imel. Kakorkoli že, v domovini mu je šlo za vse, samo ne za "konzerviranje" *statusa quo*: saj je bil tam aparat oblasti konzervativen. Prevod iz jezika EE (*Eastern European*) v jezik AA (*Authentic American*) se v tem konkretnem primeru pokaže kot nemogoč; čeprav "*liberal*" in "liberalec" zvenita skorajda enako in izhajata iz istega latinskega korena, sta si pomena teh dveh besed, zakoreninjenih v različnih družbenih ureditvah, političnih sistemih in zgodovinskih tradicijah, daleč od kakršnekoli sorodnosti.

4.

Raziskovalci zemeljske skorje trdijo, da se celine, ki so nekdaj nastale z delitvijo ene velike celine na več delov, še vedno oddaljujejo ena od druge - seveda komaj opazno, s hitrostjo kakšne cole na leto. Podobno bi se dalo govoriti o oddaljujočih se celinah pomenov. Beseda "*liberal*" - ki se ji da dodati še celo listo drugih, takih kot "*democratic*", "*nationalistic*" ipd. - je samo eden lažje opaznih primerov; v bistvu se same osnove življenja v vzhodni Evropi tako temeljito ločijo od "ameriškega stila življenja" (karkoli naj to že pomeni), da mora vsak poskus medsebojne izmenjave izkušenj zabresti v semantične pasti, nejasnosti in napačna razumevanja. To bi ne bilo presenetljivo, če bi šlo za vzhodnoevropskega aparatčika, ki bi prišel v Združene države na uradni obisk: jasno je, da imajo v njegovem posebnem novoreku besede kot "demokracija" ali "pravičnost" precej drugačen pomen kot v ameriški Deklaraciji o neodvisnosti. Vzhodnoevropski disident je vendar na splošno prepričan, da se bo s

potomci Thomasa Jeffersona zmenil brez težav, če bo to potrebno. V resničnosti se njegova pričakovanja ponavadi ne izpolnijo: kljub popolni medsebojni simpatiji na obeh straneh Atlantika je oddaljevanje semantičnih celin proces, za katerega se zdi, da ga ni mogoče zaustaviti. Težko bi bilo najti boljši primer od tega pisanja ameriških sredstev javnega obveščanja o dogajanju na Poljskem v osemdesetih letih. Poskusi "prevoda" idiomatičnega poljskega sestava sociopolitičnih pomenov v jezik pojmov, ki jih bo razumelo ameriško občinstvo, so se v večini primerov končali s porazom novinarja, ki v tem jeziku ni mogel povedati nič bistvenega. Oceanski rov, ki deli dva sistema, dve zgodovinski tradiciji, dve kolektivni mentalnosti, se je izkazal za preširokega, da bi lahko čezenj postavili most, zgrajen izključno iz simpatij.

Vendar podobno kot razlike med dvema etničnima jezikoma porajajo potrebo po prevajalcih, povzročajo tudi različne oblike neujemanja, ki se kažejo med vzhodnoevropsko in ameriško mentalnostjo, da so vse oblike semantičnega posredništva toliko bolj dobrodošle. Osebno verjamem v kulturo kot možnega posrednika. En roman Milana Kundere ali Tadeusza Konwickega v angleškem prevodu bo ameriškem občinstvu več povedal o Češkoslovaški ali Poljski kot vse reportaže iz desetih letnikov Newsweeka skupaj. En Marmornati človek Andrzeja Wajde je neprimerno boljši vir informacij o vzhodni Evropi kot tisoč intervjujev Barbare Walters s šarmantno ji dlan poljubljajočim generalom. General lahko nekaznovano laže; v umetniškem delu se laž razkrije sama, kot napačna nota, ki jo takoj prepoznamo v melodiji, ne da bi gledali v note. Če hoče kdo vedeti, zakaj v neki vzhodnoevropski deželi po šestintridesetih letih komunističnega vladanja deset milijonov neoboroženih ljudi tvega, da njihovo domovino pomendrajajo tanki sosednje velesile - naj ne sprašuje partijskih sekretarjev; naj išče odgovor pri pesnikih in umetnikih. Ločevanje celin naših globalnih predstav lahko zaustavijo samo oni.

Prevedel in spremno opombo napisal Mladen Pavičić

Naravnost neverjetno hitrost, s katero ustvarja avtor EE-ja, najbolj ponazarja tale šala:

Nekdo telefonira Barańczaku. Slušalko dvigne njegov sin in pove, da oče nima časa, ker prevaja Hamleta. "Nič huđega, bom počakal, da dokonča," mirno odgovori kličeči.

In pri vsej tej naravnost neverjetni produktivnosti (o njej se cenjeni bralec lahko pouči iz spodaj navedene bibliografije) jemljejo Poljaki vsako besedo, ki jo zapiše, za suho zlato, in razen Czesława Miłosza nobenega svojega pesnika, prevajalca, kritika in/ali esejista ne cenijo bolj kot njega.

V *Literaturi* so bile njegove pesmi objavljene že vsaj dvakrat: v številki 3/82 v prevodu pokojnega Toneta Pretnarja, v številki 13/1991 pa v prevodu Katarine Šalamun-Biedrzycke. Oba sta dodala tudi osnovne podatke o avtorju, zato tu le (najbrž nepopoln) povzetek bibliografije za zadnji leti (torej 1991 in 1992):

1. pesniške zbirke: dve zbirčici "neresnih" pesmi (duhovitih besednih iger) o živalih (*Popolno poživinjenje*, *Živalska zagrizenost*) in ena o ljudeh (naslov *Biografio!y* bi morda lahko prevedli z *Biografske utrganije*);

2. prevodi:

2.1 iz angleščine:

2.1.1. antologije: 222 verskih pesmi, 300 ljubezenskih pesmi, 333 neresnih pesmi od Shakespeara do Lennona, pesmi o živalih;

2.1.2. knjižni izbori pesmi teh avtorjev: Andrewa Marwella, Roberta Herricka, Thomasa Hardyja, Roberta Frosta, W. H. Audena, Philipa Larkina, Charlesa Simica (tudi poetična proza in eseji), Ogdena Nasha, Lewisa Carrolla;

2.1.3. Shakespearove drame: Kralj Lear, Vihar, Zimska pravljica, Sen kresne noči, Beneški trgovec, Dva gospoda iz Verone, Ukročena trmoglavka, Kakor vam drago, Julij Cezar in Machbeth;

2.2. v angleščino je (skupaj s Clare Cavanagh) prevedel "antologijo poljske poezije zadnjih dveh desetletij komunizma" (Spoiling Cannibals' Fun);

3. teoretično-esejistična knjiga o problemih prevajanja *Rešeno v prevodu*.